

Giedrė Kviesskienė, Renata Katinaitytė-Lodh

NUTEISTŪJŲ AUKŠTOJO MOKSLO STUDIJOS LIETUVOJE IR UŽSIENIO ŠALYSE: GALIMYBĖS IR MOTYVAI

Anotacija. Straipsnyje pateikiami nuteistųjų švietimo aspektai siekiant aukštojo mokslo laisvės atėmimo vietose. Teorinėje apžvalgoje aptariami lietuvių ir užsienio šalių moksliniai šaltiniai, tyrinėjantys švietimo svarbą žmogaus visaverčiam funkcionavimui. Empirinėje dalyje, apklausus 7 užsienio šalių teisingumo ministerijų ir kitų įstaigų, kurios renka duomenis apie nuteistųjų turimą ir siekiamą išsilavinimą, atstovus, išsiaiškintos nuteistųjų, atliekančių laisvės atėmimo bausmes, aukštojo mokslo siekimo galimybės. Tiriamų užsienio šalių įstaigų atstovai pažymėjo, kad nuteistieji turi galimybes studijuoti aukštosiose mokyklose. Taip pat pateikiami nuteistųjų (N – 5) aukštojo mokslo siekimo motyvai. Vienas iš esminių motyvų sietinas su noru tobulėti.

Esminiai žodžiai: nuteistųjų švietimas, aukštasis mokslas, studijų pasirinkimo motyvai.

Aktualumas. Postmoderniame pasaulyje vis dažniau pabrėžiama bausmės humanizacijos, alternatyvių resocializacijos priemonių būtinybė. Europos kalėjimų taisyklėse daugiau dėmesio skiriama alternatyvių resocializacijos formų bei lankstesnių režimų paieškai ir resocializacijos proceso individualizacijai. Kalintieji turi teisę į bendrąjį ugdymą ir patirtis rodo, kad mokymasis bendrojo ugdymo ar profesijos, juo lab studijos yra vienas sėkmingiausių integracijos ir pozityviosios socializacijos metodų [8].

Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 m. [20] paskirtis atliepia Europos Sąjungos strategines kryptis, kurios socialinę gerovę ir pažangą sieja su investicijomis į žmones ir į jų išsilavinimą. Pirmiausia įvardijamos bendrosios humanizmo vertybės bei pabrėžiama šių vertybių puoselėjimo būtinybė, ypač švietimo pagalba. Kaip teigiama Valstybinėje švietimo strategijoje, investicija į žmogų sukuria palankią nišą gerovės valstybės kūrimui ir puoselėjimui, stiprinant visuomenės kūrybines galias, išsaugant tautos tapatybę, brandinant pilietinę visuomenę, didinti žmonių užimtumą ir ūkio konkurencingumą. Kartu švietimo skatinimas ir prieinamumas gali užkirsti kelią tokių socialinių negerovių kaip nedarbas, socialinė atskirtis, socialinės ligos, skurdas ir kt. plitimui. Europos Komisijos komunikatas „Ekonomikos augimas ir darbo vietų kūrimas – Europos aukštojo mokslo sistemos modernizavimo planas“ [17] skati-

na visuomenę dalyvauti aukštojo mokslo sistemoje. Pažymėtina, kad skatinimas siekti aukštojo mokslo sietinas su ekonomikos augimu ir kartu naujų darbo vietų kūrimu. Ši strategija nukreipta ir į visuomenės socialiai remtiną ir pažeidžiamą grupes, kurios skatinamos pagal turimus išteklius priimti tokį iššūkį. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 24 straipsnio trečiame punkte kiekvienam Lietuvos Respublikos piliečiui, užsieniečiui, turinčiam teisę nuolat ar laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje, valstybė garantuoja teisę į pradinį, pagrindinį ir vidurinį ugdymą [11]. Taip pat reglamentuojamas aukštojo mokslo studijų arba profesinio mokymo, suteikiančio pirmąją kvalifikaciją, programų prieinamumas. Minimo įstatymo 33 straipsnyje reglamentuojamas švietimo prieinamumas socialinę atskirtį patiriančioms asmenims – skurdžiai gyvenančios šeimos, pabėgėliai, iškritę iš švietimo sistemos vaikai, bedarbiai, sergantieji priklausomybės ligomis, taip pat grįžę iš pataisos įstaigų asmenys. Vadinas, nepaisant socialinės padėties, Lietuvoje švietimo sistema kuriama taip, kad ji būtų pasiekiamą kiekvienam. Socialiai pažeidžiamiems asmenims, siekiant skatinti jų veiksmingesnį prisitaikymą visuomenėje, užtikrinamas švietimo prieinamumas per socialinių paslaugų ir švietimo pagalbos teikimą.

Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatyme [10] socialinės rizikos laikomas suaugęs darbingo amžiaus asmuo, esantis socialiai atskirtas dėl elgetavimo, valkatavimo, piktnaudžiavimo alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis, priklausomas nuo azartinių lošimų, įsitraukęs ar linkęs įsitraukti į nusikalstamą veiką, patyręs ar kuriam kyla pavojus patirti psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, smurtą šeimoje ir yra iš dalies ar visiškai netekęs gebėjimų savarankiškai rūpintis asmeniniu (šeimos) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime. Šiame straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama vienai iš socialinės rizikos asmenų grupei priskiriamų nuteistųjų dalyvavimui aukštojo mokslo sistemoje tyrinėti.

Nuteistųjų asmenų pasirengimas keistis, motyvacija studijoms ir darbo organizavimas, įkalinimo tipai ir režimas bei einamojo darbo sunkumai pasukintaisiais dešimtmečiais gali būti charakterizuojami kaip lygiaverčiai besiplėtojantys liberalizavimo ir

veiksmų konkretizavimo fenomenai. Šiuos procesus skatina besikeičiantis pasaulis, nuteistųjų charakteristika, augantis visuomenės susidomėjimas šiais procesais, teoriniai ir empiriniai tyrimai bei Europos Sąjungos direktyvos [4; 9].

Straipsnio **tikslas** – ištirti aukštojo mokslo galimybes laisvės atėmimo vietose esantiems asmenims, atskleidžiant jų turimus motyvus.

Tyrimo **objektas** – nuteistųjų aukštojo mokslo studijų galimybės ir motyvai.

Rengiant straipsnį taikyti šie **metodai**:

– teorinis – *mokslinės literatūros ir teisės dokumentų analizė*, siekiant apžvelgti tiek Lietuvos, tiek užsienio autorių, informacijos šaltinių pateikiamas įžvalgas bei norminiuose dokumentuose suformuotas nuostatas;

– empiriniai: 7 užsienio šalių teisingumo ministerijų arba institucijų, kurios renka informaciją apie nuteistųjų išsilavinimą, *apklausa elektroniniu paštu ir pusiau struktūruotas interviu* su nuteistaisiais.

Problema. Teigtina, kad socialiniai, psichologiniai ir demografiniai veiksniai stipriai koreliuoja su recidyvizmo raiška. Asmenys, paleisti iš kalėjimo į bendruomenes, dažnai nekvalifikuoti, daro nusikalstamas veikas. Mokslininkų D. Karpowitzius, M. Kennerio (1995), L. Lochnerio, E. Moretti (2001) teigimu, viena efektyvių nusikalstamumo prevencijos priemonių yra dalyvavimas švietimo procese. R. Katinaitės ir I. Čibiraitės (2011) organizuoto tyrimo rezultatai liudija, kad 95,33 proc. nuteistųjų palankiai vertina pataisos įstaigoje organizuojamą švietimo procesą ir mano, kas jis yra reikalingas. Dalis apklaustųjų nurodė, kad švietimas yra būtinas norint užkirsti kelią nusikalstamumui. Vadinasi, dauguma nuteistų asmenų švietimo procesą vertina teigiamai ir pažymi jo galimą teigiamą poveikį nusikalstamumui mažinti. Teigiama, kad vidurinis išsilavinimas smarkiai sumažina nusikalstamumo raiškos tikimybę. Stokojantys elementarus išsilavinimo ir įgūdžių, tikėtina, greitu metu vėl įsitrauks į nusikalstamas veikas. J. T. Treinovskis (2010) išskyrė nuteistųjų resocializacijos pagrindinius elementus – darbą ir švietimą. Švietimo ir su juo susijusių edukacinių veiklų stoka, autoriaus teigimu, sietina su pakartotinio nusikalstamumo raida. Mokslininkai M. L. Alzua, C. Rodriguesas, E. Villa (2011) atkreipė dėmesį į švietimo teigiamą įtaką mažinant smurtavimo ir tarpusavio konfliktines situacijas Argentinos pataisos įstaigose. Galima prielaida, kad kuo aukštesnį išsilavinimą turi žmogus, tuo menkesnės jo dalyvavimo konfliktinėse situacijose, kurios gali suponuoti nusikalstamą veiką, galimybės. A. Swimpson (2011) tyrinėjo aukštojo mokslo įgijimo

ypatumus ir įtaką nuteistų moterų resocializacijai. Teigtina, kad nuteistosioms, grįžusioms iš pataisos įstaigų į visuomenę, trūksta esminių įgūdžių bei išsilavinimo. Šie faktoriai apsunkina sėkmingo prisitaikymo prie visuomenėje vyraujančių normų galimybes. Autorė pabrėžia, kad nuteistosioms prisitaikyti prie besikeičiančių visuomenės poreikių, susirasti darbą ir būti konkurencingoms darbo rinkoje gali padėti švietimas. Todėl tikslinga baudžiamojo proceso eigoje rasti pataisos įstaigos ir aukštojo mokslo institucijos sąsają, tokiu būdu paskatinant aukštojo mokslo prieinamumą pataisos įstaigose ir sudarant nuteistosioms galimybes ne tik įgyti išsilavinimą, bet tapti visavertėmis visuomenės narėmis. „Tuomet, kai asmuo turi galimybę išreikšti save, yra ugdoma jo motyvacija, patenkinami poreikiai ir atsiranda noras siekti pasikeitimo, noras būti kitokiu, vadinasi, resocializacijos procesas vyksta sėkmingai“, – teigia R. Katinaitė ir I. Čibiraitė (2011). Vadinasi, sėkminga resocializacija yra poreikių patenkinimo, saviraiškos, motyvacijos veikti ir siekti užsibrėžtų tikslų priedermė. A. Swimpson (2011) atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad didžioji dauguma moterų (apie 75 proc.), kurios įgijo išsilavinimą, sėkmingai prisitaikė visuomenėje. Ketvirtadalis (apie 25 proc.) moterų padarė nusikalstamas veikas ir grįžo į laisvės atėmimo vietas. Tuo tarpu 72,6 proc. nuteistųjų, kurios negavo išsilavinimo, grįžo į kalėjimą. Rezultatai byloja, kad aukštojo mokslo įgijimas turėjo teigiamą poveikį minėtų tyrimo dalyvių sėkmingai resocializacijai.

Lietuvoje duomenis apie nuteistųjų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę, išsilavinimą ir tolesnį dalyvavimą švietimo procese renka pataisos įstaigų socialinės rehabilitacijos tarnybos. Pažymėtina, kad 32 proc. nuteistųjų turi vidurinį išsilavinimą, o aukštesnįjį ir aukštąjį išsilavinimą yra įgiję atitinkamai 6 ir 2 proc. nuteistųjų. Remiantis *Socialinės rehabilitacijos tarnybų veiklos 2011 m. ataskaita* (2012), Lietuvos pataisos įstaigose esantys 7 nuteistieji studijavo aukštosiose mokyklose (tai sudaro mažiau nei 1 proc. nuo 7966 nuteistųjų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę, populiacijos). Šiaurės Europos šalių kalėjimuose atlikti nuteistųjų švietimo tyrimai parodė, kad Norvegijoje, Švedijoje ir Islandijoje apie 3 proc. nuteistųjų studijuoja aukštosiose mokyklose [4].

G. Sakalauskas (2012) pabrėžia, kad Lietuvoje tik nedidelė dalis nuteistų laisvės atėmimo bausmėmis asmenų turi galimybę dirbti arba mokytis laisvėje, t. y. už pataisos įstaigos ribų. Tuo tarpu daugelyje Europos Sąjungos šalių tai yra įprasta praktika. Lietuvoje vis dar stokojama dėmesio aukštojo mokslo prieinamumo laisvės atėmimo vietose galimybėms ir problematikai moksliniu požiūriu.

Tyrimo organizavimas ir eiga. Šioje dalyje yra aptariama Lietuvos ir užsienio šalių patirtis apie nuteistųjų prieinamumo ir aukštojo mokslo siekimo galimybes bei pačių nuteistųjų turimus motyvus.

2011 m. liepos–spalio mėnesiais buvo organizuota *užsienio šalių teisingumo ministerijų arba institucijų, kurių kompetencijoje yra penitencinės įstaigos, apklausa elektroniniu paštu*. Toks metodas atliepia G. Merkio (1995), K. Kardelio (2007), I. Liubikienės (2008) aprašytą apklausos būdą, kuris gali būti organizuojamas pasitelkiant masines informavimo priemones, pvz.: spaudą, telefoną ir pan. Kadangi šiuo tyrimu buvo siekiama apklausti skirtingų šalių institucijas, kurių internetinėse svetainėse nebuvo konkrečių kontaktinių duomenų, kuriais remiantis būtų galima išsiaiškinti informaciją apie nuteistųjų studijavimo aukštojoje mokykloje galimybes, todėl per bendrąjį elektroninį paštą arba per svetainėse nurodytą klausimų pateikimo laukelį buvo išsiųstas prašymas su klausimais. Apklausos metodas buvo tikslingai pasirinktas ir dėl jo ypatumo atliekant komunikacinę funkciją. Kitaip tariant, šis metodas taikytinas informacijos pateikimo prasme, kai komunikacija yra vienpusė ir nereikalaujanti grįžtamojo ryšio. Pasirinktas variantas suteikė galimybes apklausti ne tik Europos šalių, bet ir Šiaurės Amerikai priklausančios Kanados institucijas. Pažymėtina, kad buvo gauti atsakymai iš 7 užsienio šalių teisingumo ministerijų ir institucijų, kurios renka duomenis apie nuteistųjų išsilavinimą ir jo siekimą.

Tyrimo **metodai**: nestandartizuota apklausa elektroniniu paštu, rezultatų analizei taikyta aprašomoji interpretacija.

Tyrimo **imtis** – 7 užsienio šalių teisingumo ministerijos ir institucijos, kurios renka duomenis apie nuteistųjų išsilavinimą ir jo siekimą.

Apklausos priemonės buvo parengtos anglų kalba. Atsižvelgiant į K. Kardelio (2007) pateikiamas mokslinių apklausų organizavimo rekomendacijas, turimų tyrimo priemonių instrukcijoje pateikti tyrėjo kontaktiniai duomenys, glaustai apibūdinta Lietuvoje esanti nuteistųjų situacija apie jų turimą išsilavinimą ir apie aukštojo išsilavinimo siekimą, apklausos respondentams suformuluoti konkretūs tyrimo lūkesčiai. Tyrimo priemonę sudarė septyni pusiau uždarojo ir atvirojo pobūdžio klausimai, kuriuose buvo prašoma įrašyti konkrečius davinius, pažymėti tinkamą variantą ir įrašyti savo pastebėjimus [14].

Nuteistųjų, įgijusių aukštąjį išsilavinimą, ir dar siekiančiųjų jį įgyti klausimynas. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (2011) reglamentuoja švietimo prieinamumą ir socialinės rizikos asmenims. Atliepian norminių dokumentų teorinio tyrimo išvadą,

kad nuteistiesiems dėl jų teisių apribojimo ir laisvių suvaržymo nėra kliūčių siekti aukštojo mokslo laisvės atėmimo vietoje, buvo organizuojamas tyrimas, siekiant išsiaiškinti nuteistųjų, įgijusių ir siekiančių įgyti aukštąjį išsilavinimą laisvės atėmimo vietoje, požiūrį į studijų prieinamumą pataisos įstaigose. G. Merkio (1995) teigimu, apklausos lapas vadinamas klausimynu tuomet, kai jis yra didelės apimties. Tik šiuo atveju nebuvo patikslinta, kokia mažiausia apimtis įeitų į didelės apimties sampratą. Nors autorius mini, kad paprastai atliekama apklausa raštu yra vadinama anketavimu, tačiau atsižvelgus į tyrimo specifika, darbe pasirinktas taikyti klausimynas. Tai lėmė: a) maža apklaustųjų imtis; b) tyrimo rezultatai buvo apdorojami kokybiniais tyrimams taikomų kategorijų, subkategorijų išskyrimo ir jų interpretavimo pagrindu. B. Bitino (2006) teigimu, „klausimynu renkami duomenys yra formalizuotas kokybinių duomenų rinkimas“. Kaip autorius pažymi, minimoje priemonėje pateikiami teiginiai, kurie žymi tam tikrą tikrovės aspektą, šiuo atveju apie dalyvavimą aukštojo mokslo studijų procese, o tyrimo dalyviai gali pasirinkti vieną iš pateikiamų variantų arba pateikti savo nuomonę. Svarbu pažymėti, kad klausimynas buvo pasirinktas todėl, kad jį taikant galima atskleisti tiriamųjų nuomonę, požiūrį apie save, kaip šiuo atveju besimokančią ar jau įgijusią išsilavinimą asmenybę, ir į kitus socialinės aplinkos reiškinius. Šios pasirinktos tyrimo priemonės validumą lemia tiriamųjų sąžiningumas. Kadangi statistine prasme nebuvo siekta išmatuoti sąžiningumo savybės skalės, todėl tyrimo rezultatų analizei buvo pasirinkti kokybiniam tyrimui būdingi kategorijų ir subkategorijų išskyrimo bei interpretacijos metodai.

Tyrimo **metodas** – klausimynas.

Imtis – 5 asmenys, siekiantys ar jau įgiję aukštąjį išsilavinimą.

Tyrimas organizuotas X, Y ir Z laisvės atėmimo vietose 2011 m. birželio–rugpjūčio mėnesiais.

Atsižvelgiant į tyrimo dalyvio statusą (besimokantis ar absolventas), taip pat atsižvelgiant į laisvės atėmimo bausmės trukmę, klausimyną sudarė atvirojo, pusiau atvirojo ir uždarojo tipo klausimai pritaikyti konkrečiam statusui ir atliekamos bausmės pobūdžiui [14]. Tyrimo rezultatams apibendrinti buvo išskirtos kategorijos ir subkategorijos, pateikiant tyrimo dalyvių pagrindžiančias pozicijas.

Tyrimo etika. Laikantis esminių tyrimo etikos principų, tyrimo metu tiriamieji buvo supažindinti su tyrimo tikslu, pabrėžiant apibendrintų rezultatų panaudojimą mokslinėje srityje, vadovautasi laisvanoriškumo, konfidencialumo principais [3].

Tyrimo rezultatai

Nuteistųjų aukštojo mokslo siekimas užsienio šalyse

Kanados federalinės sistemos pataisos tarnybų atstovo teigimu, pasitaiko išimčių, kai, esant tam tikroms sąlygoms, penitencinės institucijos vadovo sprendimu gali būti suteiktas finansavimas nuteistajam už studijas. 2010–2011 m. Kanadoje 285 nuteistieji mokėsi teritorinėse kolegijose arba universitetuose.

Vokietijos teisingumo ministerija neturi duomenų apie nuteistųjų studijas aukštojo mokslo įstaigose. Tačiau pažymėtina, kad nuteistieji turi galimybes studijuoti aukštojo mokslo įstaigose. Viena iš minimų studijų formų yra distancinis mokymas, kurį organizuoja Hageno nuotolinio mokymo universitetas (vok. *Fern Universität Hagen*, angl. *distance-learning university of Hagen*). Nuteistieji, atliekantys bausmes Vokietijos atvirose kalėjimuose, gali studijuoti universitetuose ar vadinamosiose taikomųjų mokslų aukštosiose mokyklose – kolegijose (vok. *Fachhochschule*).

Suomijos teisingumo ministerijos atstovas pažymėjo, kad 2011 m. šalyje mažiausiai 4 nuteistieji studijavo universitete. Nuteistieji gali kreiptis į bet kurį šalies universitetą norėdami studijuoti. Jei nuteistasis iki laisvės atėmimo paskyrimo bausmės studijavo universitete, esant galimybėms, studijos gali būti toliau tęsiamos būnant pataisos namuose. Asmenys, esantys griežtojo režimo laisvės atėmimo vietose, gali studijuoti nuotoliniu būdu. Nuteistieji, esantys atvirojo tipo pataisos įstaigose, turėdami leidimą, savarankiškai gali nuvykti į paskaitas ir laikyti egzaminus.

Latvijos teisingumo ministerijos duomenimis, 2010–2011 m. m. mokymosi galimybe pasinaudojo 4 nuteistieji, kurie gilina savo žinias tokiose studijų programose kaip teisė, žmogiškųjų išteklių vadyba, du nuteistieji studijuoja ekonomiką.

Kaip pažymėjo **Estijos** teisingumo ministerija, 2011 m. šalyje 5 nuteistieji siekė aukštojo išsilavinimo Talino technologijos universitete ir Ecomeno ekonomikos ir vadybos institute (angl. *Institute of Economics and management Ecomen*), po vieną studijuoja inžineriją, švietimą ir 3 asmenys studijuoja ekonomiką. Pažymima, kad nuteistieji, esantys atvirojo tipo pataisos įstaigose, gali studijuoti ir kitose švietimo įstaigose ar universitetuose. Nuotolinė studijų forma (nėra internetinio ryšio prieigos) taikytina tiems nuteistiesiems, kurie bausmę atlieka griežtojo režimo pataisos įstaigose.

Lenkijos kalėjimų tarnybos duomenimis, nuteistieji gali rinktis aukštąją mokyklą ir studijų kryptį

pagal savo galimybes ir reikalavimų atitikimą. 2011 m. aukštojo mokslo siekė 23 nuteistieji.

Didžiosios Britanijos kalėjimų lavinimo ir įdarbinimo organizacijos duomenimis, nuteistiesiems yra prieinama galimybė studijuoti atvirajame universitete, taip pat sudaromos sąlygos studijuoti nuotoliniu būdu nacionalinėje tęstinėje kolegijoje (angl. *National Extension College*).

Konstatuotina, kad panašiomis bausmių vykdyimo sistemos ypatybėmis pasižymi šalys kaimynės – Lietuva, Latvija, Estija. Kaip ir Lietuvoje, kaimyninėse Baltijos šalyse duomenis apie nuteistųjų turimą ir siekiamą išsilavinimą renka socialinės reabilitacijos tarnybos. Pabrėžtina, kad nuteistųjų dalyvavimas švietimo procese sudaro prielaidas pakartotiniam recidyvui mažinti ir efektyvesnei integracijai į visuomenę išėjus iš laisvės atėmimo vietų. Taigi švietimo sąlygų prieinamumas laisvės atėmimo vietose gali būti laikytinas kriminogeninio lygio regulatoriumi šalyje, siekiant stabilizuoti ir mažinti nusikalstamumo lygį.

Pagrindiniai nuteistųjų pasirinkimo studijuoti aukštojoje mokykloje motyvai

Apsisprendimas siekti aukštojo išsilavinimo būnant laisvės atėmimo vietoje gali būti interpretuojamas kaip iššūkis. Tai gali lemti tokios priežastys kaip visuomenės nepakantumas nuteistiesiems, neigiamas požiūris į „išskirtinių“ sąlygų jiems sudarymą, vyraujančią nuostatą, kad nuteistieji turi būti baudžiami, o ne skatinami ir pan. Siekiant išsklaidyti įvairius visuomenėje vyraujančius stereotipus, nuteistųjų buvo teiraujamasi apie jų pasirinkimo studijuoti motyvus (žr. lentelę).

Pagal svarbumą išsiskyrė iš visų prioritetų šis motyvas – noras tobulėti, įgyjant naujų kompetencijų. Būtent šį prioritetą visi penki informantai (D, E, F, G, H) pažymėjo kaip labai svarbų. Toks motyvas leidžia teigti, kad yra itin aukšta mokymosi motyvacija ir turimas kryptingas siekis tobulėti. Du informantai (E, F) nurodė, jog studijuoti paskatino artimieji. Teigtina, kad nuteistųjų artimieji rūpinosi jų ateitimi, skatindami siekti aukštojo mokslo. Vienas informantas (E) pažymėjo, kad labai svarbu siekti aukštojo išsilavinimo. Taip pat vienas tyrimo dalyvis (D) nurodė, kad išsilavinimo įgijimas suteiktų lengvinančią aplinkybę sprendžiant teismui dėl galimo lygtinio paleidimo. Tokius motyvus kaip noras padėti organizuoti socialinio reabilitacinio darbo veiklą laisvės atėmimo vietoje ar noras inicijuoti projektines veiklas, prisidedančias prie nuteistųjų rengimo reintegracijai po du informantus (G, H) pažymėjo esant svarbius, po vieną

Aukštojo mokslo studijų pasirinkimo motyvai

Motyvai (Kategorijos)	Subkategorijos	Dažnis	Pagrindžiamieji teiginiai
Laisvo laiko turėjimas	Svarbu	N – 1 (F)	
	Nelabai svarbu	N – 3 (D, E, H)	Informantas H: „<...> šią terpę užpildyti naudinga veikla.“ Informantas E: „Pasirinkau vakarines studijas, kadangi norėjau dirbti ir išlaikyti save.“
	Nesvarbu	N – 1 (G)	
Noras tobulėti, įgyjant naujų kompetencijų	Labai svarbu	N – 5 (D, E, F, G, H)	Informantas H: „Noras keistis, pažinti kitas gyvenimo sritis, vertybes. Mokslas skatina saviugdą, gerbti save ir kitą žmogų.“ Informantas E: „Žmogus kaip ir vanduo stovėdamas vienoje vietoje prasmirsta.“
Artimųjų skatinimas dalyvauti studijų procese	Labai svarbu	N – 2 (E, F)	Informantas E: „Artimųjų nuomonė ir patirtis yra labai svarbi.“
	Nelabai svarbu	N – 2 (D, H)	Informantas H: „Apie studijas nebuvo kalbama su artimaisiais.“
	Nesvarbu	N – 1 (G)	
Išsilavinimo įgijimas suteiktų lengvinančią aplinkybę sprendžiant teismui dėl galimo lygtinio paleidimo	Labai svarbu	N – 1 (D)	
	Nelabai svarbu	N – 3 (F, G, H)	Informantas H: „Apie tai niekada negalvojau.“
	Nesvarbu	N – 1 (E)	
Noras padėti organizuoti socialinio reabilitacinio darbo veiklą laisvės atėmimo vietoje	Svarbu	N – 2 (G, H)	Informantas H: „Įgytos žinios padėtų pačiam keistis teigiama linkme ir padėti kitiems keistis. Noras keisti subkultūrą, kuri neigiamai veikia.“
	Nelabai svarbu	N – 1 (D)	
	Nesvarbu	N – 1 (E)	
Noras inicijuoti projektines veiklas, prisidedančias prie nuteistųjų rengimo reintegracijai	Svarbu	N – 2 (G, H)	Informantas H: „Kad žmogus jaustųsi žmogumi, kad įkalinimas neluošintų žmogų emociškai ir psichiškai. Kiekvienas turi suprasti ir atsakyti už savo darbus.“
	Nelabai svarbu	N – 1 (D)	
	Nesvarbu	N – 1 (E)	
Siekis įgyti aukštąjį išsilavinimą	Labai svarbu	N – 1 (E)	

(D) – nelabai svarbiu ir po vieną (E) – nesvarbiu. Vienas informantas (F) nepateikė savo pozicijos prie šių motyvų. Taigi pagalba socialinės reabilitacijos procese ir naujomis iniciatyvomis suinteresuoti du

dalyviai (G, H). Darytina prielaida, kad kiti dalyviai (D, E, F) nėra aktyvūs socialinės reabilitacijos programų dalyviai ir dėl to nesuinteresuoti veikla ar pagalba jose.

Du informantai (G, H) paminėjo savo pasirinkimo studijuoti motyvus, susijusius su mokslo įtaka asmens tobulėjimui ir su elgesio korekcijos priemone:

Informantas H: „Bet koks mokslas išaukština žmogų kaip asmenybę, skatina permąstyti visas gyvenimo vertybes. Išsilavinimas – tai vienas iš stimulų elgesio korekcijai. Išsilavinimas – tai viena iš resocializacijos priemonių.“

Informantas G: „Aukštasis mokslas yra svarbus ir tuo, kad padeda save realizuoti ir tuo pačiu įgyti naujų įgūdžių ir gebėjimų.“

Pastebėtina, kad pastarieji motyvai parodo tyrimo dalyvių (G, H) turimą teigiamą poziciją apie mokslo įtaką asmenybės brandumui ir tobulėjimui.

Laisvo laiko turėjimas, kaip parodė tyrimo rezultatai, paminėtas kaip nesvarbiausias motyvas.

Teigtina, kad norą tobulėti respondentai identifikuoja kaip esminį pasirinkimo studijuoti aukštojo mokykloje motyvą. Tuo tarpu per didelis laisvo laiko turėjimas, tikėtina, gali ne tik neskatinti, o atvirkščiai – demotyvuoti asmenį bet kokiam kryptingam veikimui ar dalyvavimui veiklose.

Teorinio ir empirinių tyrimų pagrindu pateikiamos šios **išvados**:

Švietimas lemia pozityvius pokyčius, ypač socialiai pažeidžiamo (nuteistojo) asmens gyvenime: skatina būti aktyviu visuomenės piliečiu, dalyvauti švietimo procese ir / ar darbo rinkoje, išreikšti save teisėtai būdais, o tai lemia sėkmingos resocializacijos prielaidas.

Mokslininkai, tyrinėję švietimo įtaką nuteistųjų pozityviai elgsenai ir reintegracijai, pastebi, kad švietimas padeda mažinti konflikto apraiškas tarp nuteistųjų laisvės atėmimo vietose ir sukuriama palankesnė prisitaikymo visuomenėje sąlygos, nes didėja asmenybės savivertė, atsiranda siekiniai, nukreipti į ateities projektavimą, padidėja saviraiškos galimybių prasmingam gyvenimui ir pan.

Norminiai dokumentai, reglamentuojantys švietimo prieinamumą, numato galimybes nuteistiems asmenims siekti aukštojo mokslo. Sėkmingą nuteistųjų laisvės atėmimo bausmės asmenų dalyvavimą aukštojo mokslo studijų procese lemia paties asmens aukšta mokymosi motyvacija, aukštojo mokslo institucijos ir pataisos įstaigos glaudus bendradarbiavimas.

Apklausoje dalyvavusių užsienio šalių institucijų atstovai pažymėjo, kad nuteistieji turi galimybę studijuoti aukštosiose mokyklose (tiek kolegijose, tiek universitetuose), tačiau tai priklauso dar ir nuo esamų aplinkybių, pvz., pataisos įstaigos pritarimo. Paminėta ir studijų programų pasirinkimo įvairovė,

pvz.: ekonomika, inžinerija, švietimas, vadyba, teisė ir kt., kuri iš esmės priklauso nuo pačios švietimo įstaigos studijų programų pasiūlos. Studijų formą lemia paties nuteistojo atliekamos bausmės režimo sąlygos. Pvz., griežtojo režimo įstaigoje atliekantys bausmę nuteistieji paprastai studijuoja nuotoliniu būdu.

Kaip parodė klausimyno rezultatai, nuteistųjų noras tobulėti akcentuotas kaip esminis pasirinkimo studijuoti aukštojo mokykloje motyvas, tuo tarpu laisvo laiko turėjimas paminėtas kaip nesvarbiausias motyvas. Taip pat informantai išryškino mokslo teigiamą įtaką asmenybės brandumui ir tobulėjimui, išskirdami saviraišką, elgesio korekciją, vertybinės sistemos konstravimą, – visa, kas paskatintų teigiamą resocializaciją.

Literatūra

1. Alzua, Maria Laura; Rodrigues, Catherine; Villa, Edgar. *The Effect of Education on In-prison Conflict: Evidence from Argentina*. Argentina: Faveriana university press, 2008 [žiūrėta 2011 m. kovo 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.javeriana.edu.co/fcea/area_economia/inv/documents/TheEffectofEducationonIn-prisonConflict_000.pdf>.
2. Bitinas, Bronislovas. *Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas*. Vilnius: Kronta, 2006. 392 p. ISBN 9955-595-92-2.
3. Bitinas, Bronislovas; Rupšienė, Liudmila; Žydžiūnaitė, Vilma. *Kokybinių tyrimų metodologija*. Vadovėlis vadybos ir administravimo studentams. I ir II dalys. Klaipėda, 2008, p. 112–116. ISBN 978-9986-31-260-4.
4. Eikeland, Ole-Johan; Manger, Terje; Asbjørnsen, Arve, etc. Education in Nordic Prisons. Prisoners' Educational Backgrounds, Preferences and Motivation. In: *The Nordic Council*. Copenhagen: Tema Nord, 2009. 215 p. ISBN 978-92-893-1821-1 [žiūrėta 2012 m. balandžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.norden.org/en/publications/publikationer/2009-508>>.
5. Kardelis, Kęstutis. *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Vadovėlis. Šiauliai: Liucijus, 2007, p. 206, 207 (400 p.). ISBN 9955-655-35-6.
6. Karpowitz, Daniel; Kenner, Max. Education as Crime Prevention: The Case for Reinstating Pell Grant Eligibility for the Incarcerated. In: *Bard Prison Initiative*. New York, 1995 [žiūrėta 2012 m. sausio 15 d.]. Prieiga per internetą: <[54](http://www.stcloudstate.edu/continuingstudies/dis-</div><div data-bbox=)

- tance/documents/EducationasCrimePreventionTheCaseForReinstatingthePellGrantforOffendersKarpowitzandKenner.pdf>.
7. Katinaitė, Renata; Čibiraitė; Ieva. Nuteistųjų švietimas laisvės atėmimo vietoje: motyvacija, tikslai ir reintegracija. *Socialinis ugdymas: vaikų ir suaugusiųjų socializacija: tyrimai ir patirtis*: mokslo darbai, 2011, nr. 16 (27), p. 65–85. ISSN 1392-9569.
 8. Kviesskienė, Giedrė. Nuteistųjų mokymosi realijos ir perspektyvos. *Nuteistųjų integracija į visuomenę*: pranešimas tarptautinėje konferencijoje 2011 [interaktyvus], [žiūrėta 2011 m. gruodžio 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.tm.lt/dok/Renginiai/nuteistujuintegracija20110519/G_Kviesskiene.pdf>.
 9. Kviesskienė, Giedrė. Pratarė. *Socialinis ugdymas: socialinė integracija ir socialinė rehabilitacija*: mokslo darbai, 2006, nr. 2 (13), p. 5–7. ISSN 1392-9569.
 10. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas. Patvirtinta LR Seimo nutarimu Nr. X-493. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 17-589. Vilnius: LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2011 m. lapkričio 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=371770&p_query=&p_tr2=>>.
 11. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. Patvirtinta LR Seimo nutarimu Nr. XI-1281. *Valstybės žinios*, 2011, nr. 38-1804. Vilnius: LR švietimo ir mokslo ministerijos portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2011 m. spalio 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=395105&p_query=&p_tr2=>>.
 12. Liubikienė, Irena. *Sociologinių tyrimų metodika*. Mokomoji knyga. Kaunas: Technologija, 2008, p. 67 (122 p.). ISBN 9955-25-122-0.
 13. Lochner, Lance; Moretti, Enrico. *The Effect of Education on Crime: Evidence from Prison Inmates, Arrests, and Self-Reports*. Working Paper 8605. In: *National Bureau of Economic Research*. Cambridge, 2001 [žiūrėta 2011 m. vasario 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.nber.org/papers/w8605.pdf?new_window=1>.
 14. Merkys, Gediminas. *Pedagoginio tyrimo metodologijos pradmenys*. Paskaitų konspektas. Šiauliai, Šiaulių pedagoginio instituto Pedagogikos fakulteto Techninis centras, 1995. ISBN 9986-406-81-1.
 15. Sakalauskas, Gintautas; Kalpokas, Vaidas. *Nuteistųjų ir grįžusiųjų iš įkalinimo įstaigų integracijos modelis*. Vilnius: Eugrimas, 2012. ISBN 978-609-437-115-8.
 16. *Socialinės rehabilitacijos tarnybų 2011 m. veiklos ataskaita*. Vilnius, 2012. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos internetinis portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2012 m. kovo 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1>.
 17. *Supporting growth and jobs – an agenda for the modernisation of Europe’s higher education systems*. European Commission Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions [Interaktyvus], Brussels, 2011 [žiūrėta 2011 m. spalio 24 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/education/higher-education/doc/com0911_en.pdf>.
 18. Swimpson, Alayne. *The impact of postsecondary education on recidivism of female prisoners*. ProQuest, UMI Dissertation Publishing, 2011. 118 p. ISBN-10: 1243648120, ISBN-13: 978-1243648129
 19. Treinovskis, Teivans Janis. Management problems of re-socialisation and educational process in places of imprisonment. In: *Regional review*, research papieš, 2010, nr. 6. Daugavpils: Daugavpils university academic press „Saule“, 2010. p. 57–66 (94 p.). ISSN 1691-6115 [žiūrėta 2012 m. vasario 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://du.lv/files/0000/4098/Regionalais_zinojums_kopa.pdf#page=57>.
 20. Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatos. Patvirtinta LR Seimo nutarimu Nr. IX-1700. *Valstybės žinios*, 2003, nr. 71-3216. Vilnius: LR švietimo ir mokslo ministerijos portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2011 m. spalio 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.smm.lt/ti/docs/strategija2003-12.doc>>.

Summary

Giedrė Kviesskienė, Renata Katinaitė-Lodh

PRISONER’S HIGHER EDUCATION IN LITHUANIA AND FOREIGN COUNTRIES: POSSIBILITIES AND MOTIVES

This article presents the educational aspects of prisoner access to higher education while in detention. The theoretical overview discusses the Lithuanian and foreign scientific resources, analyzing the importance of education for all human

beings, no matter whether they are incarcerated or not. The empirical part, consists of surveys and questionnaires collected from Ministries of Justice, and other institutions that collect data on prisoners pursuing higher education in seven foreign countries. The empirical evidence highlights the possibilities of and motives for achieving a higher education degree by those performing custodial sentences in prison.

Keywords: education of prisoners, higher education, motives of study choice.

The third paragraph of article 24 in Lithuanian law of education No. 38-1804 [11] addresses the right to education for every citizen and legal alien having a permanent or temporary residence in the Republic of Lithuania. The state guarantees the right to primary and secondary education. It also provides for accessibility to higher education, vocational training, and graduate degree programs. The law of education in Article 33, also addresses access to education for socially underprivileged people such as families living in poverty, refugees, people who have dropped out from school at an early age, unemployed, people with addiction problems, as well as those returning from correctional institutions. Thus, despite the social situation in Lithuania, the education system is designed so that it is available to everyone. In order to promote their effective adjustment into the community, disadvantaged individuals need access to education through social services and education assistance programs.

This article aims to investigate the opportunities for access to higher education available to prisoners in detention and to understand the motivation.

Objective – the availability of higher education in the Lithuanian prison system and the motivation.

The article utilizes the following **methods**:

Theoretical: the article reviews the scientific literature and legal analysis of documents of both Lithuanian and foreign authors, sources of information and insight into the normative documents of the formed provisions.

Empirical: Surveys conducted with justice ministries or institutions that collect information about higher education for convicts, in seven foreign countries were conducted. Semi-structured interviews with prisoners who have acquired and the benefited from higher education were also conducted with a written survey.

The results of the questionnaire demonstrated that prisoners have a high level of desire to improve themselves through the selection of higher education, while free time is mentioned as a necessary component.

Of the surveyed countries, representatives of institutions indicated that prisoners have the opportunity to study in higher education, but this opportunity depends upon certain circumstances.

Lithuanian law provides higher education opportunities for socially excluded, at-risk groups. Imprisoned persons have a high level of motivation to be successful in the higher education and for learning. Thus, higher education institutions should have close cooperation with the correctional institutions.

*Lietuvos edukologijos universitetas
Iteikta 2013 m. kovo mėn.*